

Gerard Walschap, Brieven 1921-1950, verzameld en toegelicht door Carla Walschap en Bruno Walschap met medewerking van Harold Polis, Amsterdam, Nijgh en Van Ditmar, 1998, 1462 pp., ISBN 90 338 8406 0

In deze uitgave hebben Carla en Bruno Walschap, de jongste twee van de vijf kinderen van de letterkundige Gerard Walschap (1898-1989) en Ninette Walschap-Theunissen (1901-1979) 719 brieven van hun vader uitgegeven. Zij kozen voor brieven van Walschap zelf, maar via een uitstekende annotatie is het voor de lezer altijd duidelijk waarom en waarover Walschap schreef. De keuze is ruim en betreft brieven waarin de letterkunde, het eigen werk en de eigen levensomstandigheden aan de orde komen. Op die manier kan de lezer zich een goed beeld vormen van de literaire productie die door zijn grote werkkraft tot stand kwam. Het geeft ons ook een beeld van de vriendenkring om hem heen en niet in de laatste plaats van de vijanden die hem belaagden. De brieven maken de indruk spontaan geschreven te zijn en niet te zijn opgesteld ten behoeve van het nageslacht. Walschap wist echter dat sommige correspondentie interessant genoeg was om bewaard te worden en al bij zijn leven schonk hij brieven over bepaalde kwesties aan het AMVC in Antwerpen. Naast de brieven over letterkundige zaken zijn er een groot aantal brieven van familiale aard opgenomen. Het zijn bijzondere brieven die hij aan zijn vrouw, zijn kinderen en verwanten schreef. Zo is er de aangrijpende brief (brief 397) waarin hij het overlijden van zijn broer Alfons, de missiepater, beschrijft. Met hem voelde Walschap zich nauw verbonden, misschien wel omdat Alfons het priesterschap volbracht had, iets waarin hij zelf niet was geslaagd. Verrassend van toon in hun eenvoud, hartelijkheid en inlevingsvermogen – hij schreef overigens niet voor niets ook kinderverhalen en hoorspelen voor kinderen – zijn de brieven die hij aan zijn kinderen schreef tijdens zijn reizen of toen op het laatst van de oorlog enkele kinderen in Maaseik bij familie van zijn vrouw verbleven. Maar ook later in de brieven aan de inmiddels studerende zonen blijft er die hartelijke belangstellende en soms ook bezorgde toon.

In deze bespreking ligt het accent op de betekenis die de correspondentie heeft voor de geschiedenis van de Vlaamse beweging. De specifiek letterkundige ontwikkelingen zullen slechts de aandacht krijgen voorzover ze medebepalend zijn voor het intellectuele en culturele klimaat in België en Vlaanderen van de jaren twintig tot vijftig.

Door de keuze van Walschap om in de jaren dertig zijn katholiek geloof los te laten en zich als vrijdenker op te stellen, is dankzij de briefwisseling de sfeer in de klerikale en antiklerikale kringen vrij goed te volgen. Dit geldt in het bijzonder voor de onmiddellijke persoonlijke gevolgen die een dergelijke keuze voor het maatschappelijk bestaan van de betrokkene in die tijd kon hebben. Het belang van de brievenuitgave ligt vooral in de kennismaking met dat culturele klimaat.

Vanaf 1922 werkte Walschap, nadat een verdere opleiding tot priester voor hem was uitgesloten, mee aan *Het Vlaamsche Land*. Toen het blad in 1926 vooral onder Vlaamse priesters zijn abonnees verloor door een leesverbod dat hen werd opgelegd door de aartsbisschop, raakte Walschap zonder werk. Hij kon echter overstappen naar het *Averbode's Weekblad* dat kort daarna als *Hooger Leven* tot in 1938 als een katholiek literair en cultureel weekblad zou blijven bestaan. Het zou Walschap heel wat zorgen en ergernissen brengen vanwege de betrekkingen met zijn collega-redacteur en mede-eigenaar pater Emiel Valvekens (kloosternaam Paul). Er kwam een zware druk op hemzelf en op zijn gezin door ruzies met Valvekens over geldzaken, die mee veroorzaakt werden door diens niet onberispelijke priesterlijke levenswandel en door zijn eigen breuk met kerk en geloof en het daardoor dreigend verlies van baan en inkomen. De correspondentie hierover, die tot 1938 voortduurde, is ongekend openhartig.

Walschaps romans, te beginnen met *Adeläide* (1929) toonden een kritische houding tegenover het katholieke geloof en maakten zijn maatschappelijke positie kwetsbaar door het verzet dat zij in katholieke kring opriepen. In het bijzonder buiten Vlaanderen was er, overigens ook in katholieke kringen, zeker ook waardering voor zijn kritische houding.

In politiek opzicht vielen in deze jaren zijn bewuste keuze voor het pacifisme en zijn onvoorwaardelijke trouw aan de politieke idealen van Frans Van Cauwelaert op. In de meer katholieke Vlaams-nationalistische kringen is hij in de jaren dertig al *persona non grata*, wat blijkt uit conflicten met de redactie van *Jong Dietschland*. Tegelijk merkte hij in 1932 in een brief aan zijn vriend Marnix Gijsen op dat het antimilitarisme ontspoorde en genationaliseerd werd tot een strijd tegen België. Ondertussen ontlokten zijn romans scherpe kritiek aan zijn goede vrienden. Mejuffrouw M.E. Belpaire schreef op 11 december 1929: "*Gij die zo gezond Vlaming zijt moet het voorbeeld geven: geen naïperij meer van een inferieur volk! Geen slippendragerij van Franse apen, noch van uitgedroogde Calvinisten. Laten we fier zijn dat we Vlamingen zijn! De helden van de grote oorlog! Het martelarenvolk!*" Minder scrupules hadden de jezuïeten paters L. Arts en E. Janssen die zijn werk in *Streven* zonder meer afbraken. E. Janssen schreef in *Streven*, 1934: "*Het [de trilogie Familie Roothoofd] is een [werk] van ontucht; van vrijen en verleiden zelfs na de H. Communie [...]. Het is een beeld van de moderne wereld waar crisis en bederf*

woekert en waar godsdienst, machteloos en misprezen, verkwijnt. [...] Het is als een ijselijke voorspelling: zo worden onze mensen. Arm Vlaanderen. Arme Vlaamse beweging. Moest men zo lang zo taai, zo heldhaftig strijden... om ontbinding te zien intreden waar de zege begint.” Pogingen van zijn vrienden Marnix Gijsen, August Van Cauwelaert en anderen om Walschap voor het katholiek geloof te behouden, stuitten op stevige weerstand. Walschap wenste voor zichzelf en voor zijn literaire werk geen compromissen te sluiten. Voor de smeekbede van August Van Cauwelaert: “*vermoordt niet terwille van één man* [priester Valvekens van Hooger Leven], *de rust en het geloof in het hart van duizenden*”, bleef hij doof. Zijn breuk met het geloof had uiteraard een diepere oorzaak dan het conflict met Valvekens. Het bracht zijn gezin in een merkwaardige situatie. Zijn vrouw bleef katholiek. De kinderen kregen een katholieke opvoeding maar kozen in hun volwassenheid een andere weg.

Walschaps positie als niet meer praktiserend katholiek werd onhoudbaar, niet alleen in de redactie van *Hooger Leven*, maar ook in *De Dietsche Warande en Belfort*. Hij moest de redactie verlaten en zijn vrouw diende het financieel beheer over te dragen.

Na 1938 moest Walschap dus van zijn literaire pen leven en zijn vrouw ging lesgeven om de huishouding draaiend te houden. Het lukte hem voorlopig niet om een vaste positie te verwerven. Bij de katholieken was hij uitgerangeerd en bij de vrijzinnigen was zijn naam nog niet zo gevestigd, dat hij via die kaders op voldoende steun voor een overheidspositie kon rekenen.

Wel had hij in de tweede helft van de jaren dertig zijn naam als schrijver gevestigd. Via vertalingen vond zijn werk erkenning in Nederland en in Duitsland. Zijn voornaamste uitgever was Nijgh en Van Ditmar in Rotterdam en hij werkte als redacteur mee aan *Forum* en *De Vrije Bladen*. In België had hij in 1936 de driejaarlijkse staatsprijs voor letterkunde ontvangen en was hij in 1938 briefwisselend lid van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (Gent) geworden. Hij had bij de verkiezing net genoeg stemmen gekregen (11 voor, 10 tegen en 1 onthouding). De stemmen kwamen in meerderheid uit vrijzinnige kring, maar een paar katholieken hebben hem ook gesteund. De meeste tegenstemmers kwamen uit het katholieke kamp.

Over de toch ingrijpende ontwikkelingen binnen de Vlaamse beweging in de jaren twintig en dertig lezen we nauwelijks iets. Over de machtsgreep van Staf De Clercq, over het Verdinaso van Joris van Severen en de hele verrechtsing van de Vlaamse beweging in die jaren zwijgen de opgenomen brieven. Al is uit een enkele terloopse opmerking Walschaps afkeer voor het fascisme en nationaal-socialisme wel vast te stellen. Noch vóór noch na de oorlog komen in de brieven zaken aan de orde als taalwetgeving, eventuele onzorgvuldige uitvoering van de taalwetten en de even-

tuele achterstelling van de Vlamingen ten gunste van de Franstaligen. Kortom, de hele Vlaamse grieventrommel waarop nogal eens ferm geroffeld wordt, blijft hier stil.

Wanneer de oorlog is uitgebroken vreest Walschap, die vaak een pessimist is, dat de Duitsers zullen winnen, maar die vrees vermindert als de Duitse opmars in Rusland vastloopt. Het hele gezin is pro Engels gericht en vooral Ninette en de kinderen laten dat soms zeer duidelijk merken. In de oorlog aanvaardt Walschap op 24 oktober 1940 een (tijdelijke) benoeming tot inspecteur voor de openbare bibliotheken in Oost-Vlaanderen. Hij had al lang naar een dergelijke functie uitgekeken. Jozef Muls benoemt hem om Wies Moens buiten te houden. Er zijn enkele brieven aan Muls opgenomen, waarin hij verslag doet van de erbarmelijke kwaliteit van sommige bibliotheken. Naast strijd voor een beter en ruimer aanbod aan boeken in de bibliotheken, voert hij een soort oorlog tegen Joris Baers (1888-1975), de machtige geestelijke in het katholieke bibliotheekwezen en de literatuur-censor in diens *Lectuur Repertorium*.

Als letterkundige helpt hij door zijn optreden mee de schepping van een nationaal-socialistische gekleurd cultureel tijdschrift *De Stroom* te torpederen. Als voorzitter van de Antwerpse Kamer van Letterkundigen, een afdeling van de Vlaamse Vereniging van Letterkundigen, weet hij pro-Duitse elementen uit de organisatie te houden zonder dat de publicatiemogelijkheden voor de leden/schrijvers teniet gedaan worden.

Tweemaal doet Walschap na een zware innerlijke strijd en na ampel overleg met zijn vrienden een concessie aan de bezetters. Op 24 november 1940 houdt hij als voorzitter van de Kamer van Letterkundigen in Antwerpen een voordracht ter verwelcoming van de Duitse dichter Adolf von Hatzfeld. Het is een onafhankelijk verhaal, waarin hij stelt dat de Duitsers de Vlaamse letterkunde te veel vanuit een politiek standpunt benaderen en zo ten onrechte te veel aandacht besteden aan dichters als René De Clercq en Wies Moens. Guido Gezelle en Karel Van De Woestijne verdienen die aandacht eerder. Op 1 februari 1941 spreekt hij in Berlijn voor de Deutsch-Belgische Gesellschaft. Vóór de oorlog was hij al vaak uitgenodigd maar had hij de invitatie afgewimpeld. Nu gaat hij, uit vrees voor represailles tegen zijn gezin.

Meer dan eens is er van Duitse zijde gepoogd Walschap voor hun zaak te winnen. Franz Petri heeft het zelf geprobeerd. Het is niet gelukt.

Beide optredens zijn hem echter na de oorlog in verschillende kringen kwalijk genomen en doen hem in de zuiveringsmolen belanden. In menige brief weert hij zich krachtig en fel tegen beschuldigingen van collaboratie. Zo doet hij dat bijvoorbeeld in uitvoerige pittig geformuleerde brieven tegen Toussaint Van Boelaere, die de letterkundigen door de zuiveringszeef haalt en ook in briefwisseling met de

ambtelijke zuiveringscommissie, die hem in zijn functie als bibliotheekinspecteur had geschorst en hem nu dreigde te ontslaan. Walschap zelf had op zuivering aangedrongen om in vaste dienst aangesteld te kunnen worden. De zaak kent een goede afloop, maar vergalt wel de eerste jaren na de bevrijding. Overigens kan hij blijven publiceren en treedt hij toe tot de redactie van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, dat in de vrijzinnige socialistische hoek gesitueerd moet worden.

Over de repressie en epuratie na 1944 laat Walschap zich altijd kritisch uit. Aan Raymond Herreman schrijft hij op 10 december 1944: “[...] *de vervolging [...] Dat is antidemocratisch, dat is antihumanistisch, dat is nazi. Het is ook dom. Er waren in 14-18 drieduizend activisten, geen enkele méér. Zij hebben gekweekt driehonderdduizend nazi's. Men kan hun gedachten niet uitroeien met straffen, om de doodeenvoudige reden dat zij met driehonderdduizend zijn, met hun familieleden en vrienden een miljoen. Men moet hun leiders en hoofden fusilleren volgens het aloude recht dat misdaden tegen de staat in oorlogstijd met die strafstraf en de anderen moet men heropvoeden. [...] En zonder dat allemaal is het alles behalve plezant machteloos te zitten in één schuit met Romsee en Victor Leemans, want die zijn ook geschorst. Ik voel aan mijn eigen verbittering welk een haat zich aan 't ophopen is in mensen, die niet, zoals ik, de waarde van de vrijheid hebben leren kennen.*”

In Nederland roept Walschaps houding tijdens de oorlog ook vragen op bij onder andere zijn vriend Victor van Vriesland. Die zegt in 1946 zelfs de vriendschap op maar herziet zijn mening korte tijd later. Het ontlokt Walschap wel een scherpe opmerking over de Nederlanders in het algemeen. Op pagina 1123 schrijft hij: *“In 14 werden wij gemarteld en zij waren in meerderheid Duitsgezind. Nu hebben zij in 40-45 een beetje meer geleden dan wij en nu zijn wij Duitsgezind. In hun onmogelijkheid om zich in de geest van andere volkeren in te denken hebben de kaaskoppen veel van de moffen.”*

Voor de getroffen en door de repressie zet Walschap zich echter in. Hij schrijft brieven waarin hij zich uitspreekt ten gunste van Bert Peleman, J. De Belder en Joris Diels om enkele namen te noemen. Zo waardeert hij ook Elsschots gedicht naar aanleiding van de executie van August Borms, al vindt hij het *“als gedicht middelmatig, maar de menselijke belijdenis verheft het.”* Hij wil het wel in het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* opnemen maar vindt het niet de moeite waard om het tijdschrift er voor op te offeren. Het komt er overigens niet van. Elsschot plaatst het in *Rommelpot*. Marnix Gijsen is het absoluut oneens met zijn vriend Walschap en schrijft (p. 1061):

“Neen Gerard, dat kan er bij mij niet in. Ik kan geen traan storten voor een oude man die ons niet alleen politiek maar ook naar de geest heeft verraden, met zijn oude poot op te heffen voor de Hitlergroet en al goed te keuren wat dat schuim der mensheid verrichtte.”

Voor een intieme kennis van de Vlaamse beweging levert het eerste deel van Walschaps brieven niet veel materiaal op. Wel wordt zijn positie tegenover het Vlaams-nationalisme van de jaren dertig duidelijk. Hij wijst het af. Hij is een volgeling van Van Cauwelaert. Vanuit die geesteshouding is er in de oorlog van collaboratie of meeloperij met de bezetters geen sprake. Zijn twee concessies aan de bezetters zijn mijns inziens ingegeven door angst voor zijn gezin en niet zozeer voor zichzelf. Mogelijk hebben deze gebeurtenissen hem wel geleerd dat, om het in moderne termen te zeggen, de marges smal waren en men gemakkelijk aan de andere kant terecht kon komen. Dit zou zijn betrekkelijke mildheid tegenover de collaborateurs kunnen verklaren, zoals hij dat ook verwoord heeft in zijn roman *Zwart en Wit* (1948).

Onthullend zijn de brieven over de positie waarin vóór en ook nog na 1945 een intellectueel en schrijver in Vlaanderen terecht kwam die zijn geloof had verlaten. Zeker, er bleef een aantal katholieken dat hem verdedigde en onder zijn trouwste vrienden tellen we de diepgelovige August Van Cauwelaert en de kloosterzuster Oswalde Enter, maar anderzijds waren de methoden die van katholieke zijde aangewend werden om Walschaps ziel te redden weinig verheffend. Mede daarom zien we verlangend uit naar het tweede deel van de briefwisseling in de hoop bevestigd te worden in het vermoeden dat het eerste deel in dat opzicht een weerspiegeling geeft van een tijdperk dat voorbij is.

PIETER VAN HEES

PROF. R. BOSLAAN 95, NL-3571 CP UTRECHT